

Dr. Mantas LIESIS

Teisės instituto Baudžiamosios justicijos
tyrimų skyriaus tyrėjas
Gedimino pr. 39/Ankštoji g. 1, LT-01109
Vilnius
Tel. (8 5) 249 75 96
El. p. *mantas@teise.org*

LYTINIŲ NUSIKALTIMŲ PRIEŠ VAIKUS PREVENCINĖS PRIEMONĖS¹

Straipsnyje analizuojamos dažniausiai literatūroje aptariamoms prevencinėms priemonėms, taikomoms asmenims, padariusiems lytinius nusikaltimus prieš vaikus: chirurginė kastracija, cheminė kastracija, specialus asmenų, padariusių lytinius nusikaltimus, registras, analizuojamos šių prevencinių priemonių taikymo galimybės Lietuvoje. Taip pat siūlomos naujos Baudžiamojo kodekso nuostatos, leisiančios efektyviau užkardyti lytinius nusikaltimus prieš vaikus, apžvelgiamos kliūtys, trukdančios efektyviai lytinių nusikaltimų prieš vaikus prevencijai Lietuvoje. Straipsnyje akcentuojamas tinkamas lytinis švietimas, kaip viena efektyviausių priemonių, galinčių sumažinti seksualinį smurtą prieš vaikus.

ĮVADAS

Lytiniai nusikaltimai prieš vaikus yra viena jautriausių socialinių problemų, kurioje glaudžiai susiję medicininiai, kriminologiniai, moralinės ir teisinės atsakomybės, žmogaus teisių aspektai. Susiformavę stereotipai, didelis emocišnis krūvis, pasipiktinimas ir „tvirtas žinojimas“ dažnai neleidžia racionaliai šio reiškinio įvertinti, o įvertinti būtinai reikia – ne vien siekiant suvokti lytinės prievartos prieš vaikus esmę, atrasti mokslinius atramos taškus, bet ir norint (su)kurti efektyvią prevencijos ir kontrolės sistemą, kuri leistų mažinti lytinės prievartos prieš vaikus apraiškas.

¹ Straipsnis parengtas 2009 m. pabaigoje – 2010 m. pradžioje Teisės institute atlikto tyrimo pagrindu.

Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje suformuluotos nuostatos, įpareigojančios valstybes imtis efektyvių lytinius nusikaltimus prieš vaikus padariusių asmenų nubaudo ir tokių nusikaltimų prevencijos priemonių: „*seksualiniai piktnaudžiavimai nekvestionuojamai nepakenčiami, paliekantys auką silpninančių padarinių. Vaikai ir kiti pažeidžiami asmenys turi būti saugomi valstybės. Ta apsauga turi apimti įvairias efektyvias atgrasančias priemones, kad būtų galima apsaugoti nuo tokių sunkių kišimosi į asmens privatų gyvenimą formų.*“² Teismas pažymi, kad esant fundamentaliems žmogaus vertybių pažeidimams, tokiems kaip lytinė prievarta, civilinės teisės priemonių nepakanka: „*Efektvios atgrasančios priemonės tokiais atvejais neišvengiamos, numatytinios baudžiamosios teisės nuostatu.*“³ Valstybė turi imtis pozityvių priemonių, siekdama apsaugoti vaikus nuo lytinių nusikaltėlių. „*Kai fizinei ir moralinei vaiko gerovei gresia pavojus, valstybei kyla didesnės pareigos, siekiant apsaugoti mažamečius.*“⁴ Valstybė pažeidžia tarptautinius įsipareigojimus, konkrečiai – žmogaus teisę nebūti kankinamam, jei valstybės institucijos, turėdamos galimybių imtis priemonių, kad būtų užkirstas kelias vaiko seksualiniam išnaudojimui, tokių priemonių nesiima.⁵

Vienas iš neseniai Lietuvoje kilusio „pedofilijos skandalo“ teisinių padarinių – siūlymas keisti galiojančius įstatymus, susijusius su lytine prievarta prieš vaikus.⁶ Kriminologijos mokslas tokį reiškinį, kai įstatymai keičiami dėl tam tikros visuomenę sukrėtusios problemos, vadina *emocionaliąja kriminalizacija*.⁷ Konkrečiai šiuo atveju buvo siūloma įteisinti cheminę kastraciją, kaip baudžiamojo poveikio priemonę, griežtinti baudžiamąją atsakomybę už nepilnamečių ir mažamečių išžaginimą, lytinį prievartavimą, tvirkinimą, taip pat numatyti baudžiamąją atsakomybę už savanorišką lytinį santykiavimą su jaunesniu nei šešiolikos metų asmeniu. Paprastai emocionali kriminalizacija yra skubota, nepagrįsta detalesniais kriminologiniais tyrimais. Tai tarsi skubotas atsakas į atsitikusią nelaimę, bandymas atkurti pažeistą tvarką, bent jau emociniu lygmeniu.

² *Stubbings ir kiti v. Jungtinė Karalystė*, 64 punktas.

³ *X and Y v. Nyderlandai*, 27 punktas.

⁴ *K. U. v. Suomija*, 45, 46 punktai.

⁵ *E. ir kiti v. Jungtinė Karalystė*, 91, 92, 97, 99 punktai.

⁶ Įstatymų projektai Nr. XIP-752, XIP-943-946, XIP-1210.

⁷ Emocionali kriminalizacija yra visuotinio pasipiktinimo koku nors įvykiu arba faktu išraiška. Žr. *Justickis V. Kriminologija*. I dalis. Vilnius, 2001, p. 109–110.

Šiame straipsnyje apžvelgiamos galimos prevencijos priemonės, taikomos lytinius nusikaltimus prieš vaikus padariusiems asmenims, būtent: chirurginė kastracija, cheminė kastracija, specialus lytinius nusikaltimus padariusių asmenų registras. Straipsnyje analizuojamos minėtos priemonės, pateikiamas jų teisinis vertinimas ir aptariamos galimybės jas taikyti Lietuvoje. Taip pat analizuojama, kokios specialios rehabilitacijos programos taikomos asmenims, padariusiems lytinius nusikaltimus prieš vaikus, mūsų šalyje, vertinamas šių priemonių pakankamumas, analizuojamos pagrindinės tendencijos lytinių nusikaltimų prieš vaikus baudžiamosiose bylose, apžvelgiami baudžiamieji teisiniai padariniai padarius lytinius nusikaltimus prieš vaikus ir vertinamas jų pakankamumas. Galiausiai telkiamas dėmesys į lytinį švietimą, kaip efektyviausią *pirminės prevencijos* priemonę.

Kalbant apie lytinės prievartos prieš vaikus prevenciją ir kontrolę, dažnai minima kaltininkų *kastracija*, tačiau itin retai atskiriamos skirtingos kastracijos formos, analizuojamas jos poveikis ir galimi padariniai, žmogaus teisių aspektai. Paprastai kastracija skirstoma į chirurginę ir cheminę – nuo jų pradedama analizuoti straipsnio tema.

CHIRURGINĖS KASTRACIJOS UŽ LYTINIUS NUSIKALTIMUS PRIEŠ VAIKUS TAIKYMO GALIMYBĖS

Chirurginė kastracija gali būti dviejų formų:

1. *Sėklidžių puplektomija* – tam tikrų sėklidžių dalių pašalinimas. Šios intervencijos tikslas – negrįžtamai sumažinti testosterono kiekį, kad sumažėtų asmens seksualinis potraukis. Operacija nesumažina testosterono kiekio iki nulio, nes liaukos, nepaveiktos operacijos, taip pat gamina testosteroną.

2. *Abipusė orchiektomija* – visiškas sėklidžių pašalinimas (vietoj jų gali būti implantuoti protezai). Chirurginės kastracijos tikslas – mažinant lytinį potraukį, formuoti priimtina lytinį elgesį.

Danija buvo pirmoji valstybė, 1929 m. legalizavusi kastraciją kaip gydyimo priemonę. Kitos valstybės pasekė Danijos pavyzdžiu: Vokietija (1933 m., 1935 m., 1969 m.), Norvegija (1934 m.), Suomija (1935 m., 1950 m.), Estija (1937 m.), Islandija (1938 m.), Latvija (1938 m.), Švedija (1944 m.).⁸

⁸ Peters K. A. Chemical Castration: an alternative to incarceration // Duquesne law review, 1992–1993, Vol. 31:307, p. 309.

Dabar chirurginė kastracija (iš esmės – tik savanoriška) Europoje įstatymiškai galima tik Čekijoje ir Vokietijoje (galioja 1969 m. priimtas įstatymas).⁹

Chirurginė kastracija reiškia negrįžtamą vaisingumo praradimą. Žinomi kastracijos šalutiniai padariniai: ilgainiui dėl kastracijos gali išsivystyti osteoporozė, depresija, pasikeitusi fizinė išvaizda: sumažėjęs plaukuotumas, riebi oda, krūtinės audinio formavimasis. Pažymėtina, kad kastruoto žmogaus testosterono kiekį organizme galima atkurti vartojant hormoninę priemonę – testosteroną.¹⁰

Svarbu atskleisti, koks chirurginės kastracijos *santykis su kankinimu*. Šiame kontekste reikšmingas Čekijos atvejis, kur kiekvieną lytinį nusikaltimą, nepakaltinamam ar ribotai pakaltinamam nuteistam asmeniui, teismas gali skirti apsauginį gydymą hospitalizuojant psichiatrinėje ligoninėje. Toks gydymas gali trukti iki dvejų metų, o teismo sprendimu gali būti pratęstas dar dvejiems metams. Asmens, kuriam skiriamas toks gydymas, sutikimo nereikia. Apsauginis gydymas hospitalizuojant psichiatrinėje ligoninėje paprastai skiriamas atlikus laisvės atėmimo bausmę (laisvės atėmimo vietose asmenys paprastai nėra gydomi), nors gydymas gali būti skiriamas ir iš karto. Jei teismas mano, kad išleistas į laisvę asmuo gali kelti pavojų visuomenei, pasibaigus apsauginio gydymo terminui, gali būti nustatyta priežiūra laisvėje ne ilgiau kaip penkeriems metams. 2009 m. įsigaliojusiam Teismo sulaikymo akte numatoma, kad jei paskirtas apsauginis poveikis nepakankamai apsaugos visuomenę, atsižvelgiant į asmens psichinę būklę ir galimybes paveikti asmenį, asmuo gali būti laikomas psichiatrinėje ligoninėje ir iki gyvos galvos. Psichiatrinėse ligoninėse lytinius nusikaltimus padariusiems asmenims paprastai taikoma *cheminė* kastracija. Chirurginė kastracija Čekijoje reglamentuojama 1966 m. Žmonių sveikatos įstatymu. Chirurginės kastracijos taikymo sąlygos, atsižvelgiant į tai, kas tvirtina kastraciją, yra vienos griežčiausių,¹¹ ji gali būti atliekama, jei yra šios sąlygos:

- 1) asmens prašymas jį kastruoti;
- 2) asmens, kuriam taikoma kastracija, konsultavimas, taip pat šalutinių reiškinių išaiškinimas;

⁹ Plačiau žr. Medicininių priemonių taikymas lytinius nusikaltimus padariusiems asmenims kai kuriose Europos valstybėse // Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Parlamentinių tyrimų departamentas, 2009 12 07.

¹⁰ Žr. <http://www.cpt.coe.int/documents/cze/2009-08-inf-eng.htm>

¹¹ *Russell S.* Castration of repeat sexual offenders: an International comparative analysis // *Houston journal of International law*, 1996–1997, Vol. 19:425, p. 425–459.

3) kastracija turi būti patvirtinta ekspertų tarybos, susidedančios iš teisininko ir mažiausiai dviejų gydytojų – šios srities specialistų, taip pat dar iš dviejų medikų, kurie gali būti nesusiję su medicinine intervencija;

4) kastracija taikoma suaugusiam vyrui, kuris pavojingas visuomenei dėl mediciniškai patvirtinto polinkio daryti lytinius nusikaltimus¹² arba kuris kenčia nuo seksualinių deviacijų.

Remiantis Europos konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą 1 str.,¹³ specialiai tam sukurtas Komitetas „*turi inspektavimo pagrindais ištirti asmenų, iš kurių atimta laisvė, priežiūrą, siekdamas, jei reikia, sustiprinti tokių asmenų apsaugą nuo kankinimo ir kitokio žiaurais, nežmoniško ar žeminančio elgesio ir baudimo.*“¹⁴ Komitetas 2006 m. kovo–balandžio mėnesiais periodinio vizito į Čekijos Respubliką metu išreiškė susirūpinimą dėl *chirurginės kastracijos* taikymo lytinius nusikaltimus padariusiems asmenims. Čekijos atsakas į Komiteto išreikštas abejones, Komiteto nuomone, nebuvo tinkamas, todėl Komitetas nusprendė atlikti detalesnį tyrimą, kuris vyko 2008 m. kovo–balandžio mėnesiais. Komitetas detalai tyrė chirurginės kastracijos taikymą sėklidžių *puplektomijos* būdu ir, baigęs tyrimą, pateikė vizito ataskaitą Čekijos Vyriausybei.¹⁵ Komitetas chirurginę kastraciją laiko invazine negrįžtama luošinančia priemone, atimančia vyro reprodukcinės galimybes bei sukeliančia rimtų fizinių ir psichinių padarinių. Ji nesuderinama su tarptautiniais standartais, t. y. fundamentinėmis žmogaus teisėmis.

Chirurginės kastracijos, kaip gydymo priemonės, nepripažįsta ir Tarptautinė lytinių nusikaltėlių gydymo asociacija. Tokia kastracija tarptautinėje bendruomenėje nėra laikoma priimtiniu gydymo metodu, ji pažeidžia Jungtinių Tautų

¹² Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą pažymėjo, kad, nepaisant Čekijos atstovų teiginių, kad chirurginė kastracija buvo išskirtinė priemonė, chirurginė kastracija buvo taikoma ir nesmurtinius seksualinius nusikaltimus padariusiems asmenims.

¹³ Lietuvos Respublikos Seimas Europos konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą ratifikavo 1998 m. spalio 2 d. Konvencijos nuostatos Lietuvoje įsigaliojo 1999 m. kovo 1 d.

¹⁴ Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą // *Žin.*, 1998, Nr. 86–2393; žr. <http://www.cpt.coe.int/en/documents/ecpt.htm>

¹⁵ Report to the Czech Government on the visit to the Czech Republic carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment or Punishment (CPT); žr. <http://www.cpt.coe.int/documents/cze/2009-08-inf-eng.htm>

konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą,¹⁶ taip pat Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 3 str.¹⁷ Dažnai literatūroje nurodoma, kad, taikant fizinę kastraciją, lytinių nusikaltimų recidyvas yra labai nedidelis, tačiau Komitetas pabrėžė, kad nusikaltimų užkardymo priemonės niekada negali būti grindžiamos tik efektyvumo kriterijumi.¹⁸

Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹⁹ 21 str. 3 d. suformuluotas draudimas žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes, taigi chirurginės kastracijos taikymas pažeistų šią konstitucinę nuostatą. Be to, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad kai susiduria du žiaurumo atvejai – nusikaltimo žiaurumas ir bausmės (šiuo atveju – chirurginės kastracijos) žiaurumas – nusikaltimo žiaurumas savaime neatsveria taikomos bausmės žiaurumo. Be to, jis akcentavo, kad „*nuolatatos kartojami žiaurumo aktai negali nedaryti įtakos visos visuomenės socialinei psichologinei būsenai, taip pat ir pakantumo nuolatiniam žiaurumui ugdymui.*“²⁰

CHEMINĖS KASTRACIJOS UŽ LYTINIUS NUSIKALTIMUS PRIŠŠ VAIKUS TAIKYMO GALIMYBĖS

Cheminė kastracija – tam tikrų medikamentų ir hormonų, vadinamųjų anti-androgenų skyrimas žmogui injekcijomis arba oraliniu būdu. Cheminės kastracijos tikslas – sumažinti testosterono kiekį kraujyje, – dėl to sumažėja ir lytinis potraukis, kompulsyvos erotinės fantazijos, nors asmenys, kuriems taikoma cheminė kastracija, gali atlikti lytinį aktą (galima erekcija). Cheminė kastracija savo efektyvumu gali prilygti chirurginei kastracijai, jei vaistai skiriami reguliariais periodais ir nuolat.²¹

Medroksiprogesterono acetatas, sintetinis progesteronas, dažniausiai užsieninėje literatūroje nurodomas kaip cheminei kastracijai skirtas vaistas, kurio

¹⁶ Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą // Žin., 2006, Nr. 80-3141.

¹⁷ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Žin., 1995, Nr. 40-987.

¹⁸ Report to the Czech Government on the visit to the Czech Republic carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment or Punishment (CPT), 41 punktas.

¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Žin., 1992, Nr. 33-1014.

²⁰ Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 105 str. sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas // Žin., 1998, Nr. 109-3004.

²¹ Russell S. Castration of repeat sexual offenders: an International comparative analysis // Houston journal of International law, 1996–1997, Vol. 19:425, p. 425-459.

sugalvotas pavadinimas – „Depo-Provera“. Tai – psichotropinis vaistas, kontroliuojantis seksualinį elgesį. Jo vartojimas sukelia spermatogenezės, erekcijos ir ejakuliacijos sumažėjimą, jis nesukelia visiškos impotencijos, bet pasižymi ilgai veikiančiu poveikiu.²² Hormonų injekcija daroma plona hipodermine adata ir gali sukelti tokius šalutinius padarinius, kaip svorio padidėjimas, hipertenzija, lengva letargija, šaltas prakaitas, košmarai, raumenų skausmai, gimdos ir krūties vėžys (nustatyti eksperimentuojant su gyvūnų patelėmis). Šie šalutiniai padariniai žymiai lengvesni nei esant chirurginei kastracijai.²³ Šalutinis poveikis išnyksta nutraukus vartoti vaistą. Taip pat nutraukus vartoti vaistą atsikuria lytinė funkcija – erekcija, ejakuliacija, seksualinis potraukis.

Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą suformulavo reikalavimus, kurių turi laikytis valstybės, taikydamos cheminę kastraciją:

- 1) cheminė kastracija gali būti taikoma tik asmeniui sutikus;
- 2) asmuo turi būti informuotas apie cheminės kastracijos poveikį, nepageidaujamą šalutinį poveikį;
- 3) asmuo bet kada gali atsisakyti, kad jam būtų taikoma cheminė kastracija;
- 4) cheminę kastraciją galima skirti tik tokiam asmeniui, kuris individualiai psichiatriškai ir mediciniškai ištiriamas;
- 5) cheminė kastracija turi būti taikoma su kitais gydymo metodais: psichoterapija, kitomis konsultavimo formomis, kurios padėtų užkirsti kelią nusikaltimų recidyvui;
- 6) cheminės kastracijos taikymas neturi būti sąlyga paleidžiant lytinius nusikaltimus padariusius asmenis į laisvę.²⁴

Taigi svarbi Komiteto keliami sąlyga, kad cheminė kastracija paprastai gali būti taikoma *tik asmeniui sutikus*.²⁵

²² Peters K. A. Chemical Castration: an alternative to incarceration // Duquesne law review, 1992–1993, Vol. 31:307, p. 307.

²³ Rylyk C. Lest we regress to the dark ages: holdingo voluntary surgical castration cruel and unusual, even for child molesters // William & Mary Bill of rights journal, 2007–2008, Vol. 16:1305, p. 1319–1320.

²⁴ Report to the Czech Government on the visit to the Czech Republic carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment or Punishment (CPT), 25 punktas.

²⁵ Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų elgesį nurodė, kad jis detaliam netyrė antiandrogenų skyrimo praktikos Čekijos Respublikoje vis dėlto, anot Komiteto apskritai, antiandrogenų skyrimo praktika turi būti grindžiama minėtais principais.

Atkreiptinas dėmesys, kad asmuo, gerai suvokiantis savo veiksmus ir galintis juos valdyti, padaręs lytinius nusikaltimus prieš vaikus, Lietuvoje priverstinai negydomas, o jam skiriama bausmė (arba jis gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės). Žmogus paprastai kontroliuoja savo lytinį potraukį, o jei padaro lytinį nusikaltimą prieš vaiką, turi už jį atsakyti. Jei asmeniui sunkiai sekasi kontroliuoti savo lytinį potraukį, jis gali kreiptis į psichiatrą ir endokrinologą ir jam turėtų būti suteikta pagalba. Pabrėžtina, kad cheminės kastracijos taikymas yra efektyviausias tiems pedofilams, kurie pripažįsta, kad padarė nusikaltimą dėl lytinio potraukio, kurio negalėjo kontroliuoti, ir nori gydytis cheminės kastracijos būdu.²⁶ JAV praktikoje žinomi atvejai, kai atliekantys laisvės atėmimo bausmę asmenys, padarę lytinius nusikaltimus, patys pasiprašė būti kastruojami.²⁷ Neatmetama, kad tokia galimybė gali pasitaikyti ir Lietuvoje. Pažymėtini tokie savanoriško gydymo cheminės kastracijos būdu sunkumai Lietuvoje:

1. Minėtas vaistas „Depo-Provera“ yra registruotas Lietuvos Respublikoje, tačiau tarp terapinių indikacijų nėra numatytas išskrypusio lytinio potraukio slopinimas.²⁸ Taigi taikyti savanorišką cheminę kastraciją naudojant vaistą „Depo-Provera“ yra neteisėta. Norint išskrypusį lytinį potraukį gydyti šiuo vaistu, farmacinė kompanija turi inicijuoti preparato charakteristikos (terapinių indikacijų) pakeitimus.

2. Lietuvoje žinomi du vaistai, skirti išskrypusiam vyrų lytiniam potraukiui mažinti – „Androcur“ (ciproteronas)²⁹ ir „Cyproplex“ (ciproterono acetatas).³⁰ Tai receptiniai vaistai, kurių bazinė kaina yra 120,73 litų, šie vaistai nekompensuojami.³¹ Gydant vyrus šiais vaistais, mažėja lytinis potraukis ir pajėgumas, slopinama lytinių liaukų veikla. Nutraukus vaisto vartojimą, šios funkcijos atsi-

²⁶ *Peters K. A.* Chemical Castration: an alternative to incarceration // *Duquesne law review*, 1992–1993, Vol. 31:307, p. 312–313.

²⁷ *Russell S.* Castration of repeat sexual offenders: an International comparative analysis // *Houston journal of International law*, 1996–1997, Vol. 19:425, p. 428, 431.

²⁸ Žr. http://extranet.vvkt.lt/paieska/details.php?id=13944&thislanguage=lang_lt

²⁹ Ten pat.

³⁰ Ten pat.

³¹ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas Dėl kompensuojamų vaistų sąrašų patvirtinimo, priimtas 2000 m. sausio 28 d., Nr. 49 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais); žr. http://www.vlk.lt/vlk/pag/files/kv/isak49_2009v06.pdf

stato. Gydant reikia reguliariai tirti kepenų ir antinksčių veiklą bei eritrocitų skaičių. Kaip ir gydant kitais antiandrogeniniais vaistais, ilgai trunkantis androgenų slopinimas, gydant vaistu „Androcur“, vyrams gali sukelti osteoporozę.

Taigi *savanoriškos* cheminės kastracijos atveju didesnių teisinių problemų nekyla ir, norint ją taikyti Lietuvoje, teisės aktų keisti nereikėtų. Išskyręs vyro lytinis potraukis yra psichinės sveikatos sutrikimas, kuriam esant ir pačiam asmeniui kreipiantis į gydytojus, kaip ir esant kiekvienam kitam sveikatos sutrikimui, turėtų būti suteikta pagalba. Psichikos sveikatos priežiūros įstatyme numatyta, kad „*pacientai turi teisę į priimtina, prieinamą ir tinkamą sveikatos priežiūrą*“.³² Sveikatos apsaugos ministro patvirtintoje gydymo normoje numatyta, kad gydytojas psichiatras turi mokėti diagnozuoti ir gydyti seksualinio pasirinkimo sutrikimus.³³

Norint atsakyti į klausimą, ar Lietuvoje gali būti taikoma *nesavanoriška* cheminė kastracija, pirmiausia reikia pasigilinti į lytinių nusikaltimų prieš vaikus prigimtį ir teisinius padarinius. Lytinius nusikaltimus prieš vaikus gali padaryti asmenys, neturintys psichikos sutrikimų, turintys psichikos sutrikimų, nesusijusių su galimybe kontroliuoti savo lytinį potraukį, turintys lytinių sutrikimų, bet nesantys pedofilais, ir pedofilai. Remiantis Tarptautine ligų klasifikacija (TLK 10), pedofilija priskiriama prie psichikos sutrikimų (kodas F 65.4).³⁴ Taigi būtina skirti pedofilų daromus lytinius nusikaltimus, atliekamus prieš vaikus, nuo kitų asmenų padaromų lytinių nusikaltimų prieš vaikus. Asmenys, padarę lytinius nusikaltimus prieš vaikus ir nesantys pedofilai, paprastai turi būti tik baudžiami (arba atleidžiami nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės). Pedofilijos atveju, viena vertus, neteisėti seksualiniai veiksmai prieš vaikus laikomi nusikalstamais, už juos turi (gali) būti skiriama bausmė. Kita vertus, medicininio požiūriu, pedofilija *turi būti gydoma* psichikos sutrikimus gydančių gydytojų (psichiatrų seksologų), nes *tai yra liga*.³⁵ Taigi, viena vertus, pedofilui turėtų būti skiriama bausmė už lytinės nusikalstamos veikos

³² Psichikos sveikatos priežiūros įstatymas, 10 str. // Žin., 1995, Nr. 53-1290.

³³ Gydytojas psichiatras. Teisės, pareigos, kompetencija ir atsakomybė. Sveikatos apsaugos ministro įsakymu patvirtinta Lietuvos medicinos norma MIN 53:2005, 12.4.7.6. punktas // Žin., 2005, Nr. 94-3514.

³⁴ Psichiatrija. Mokslinis redaktorius A. Dembinskas. Vilnius: 2003, p. 255.

³⁵ *Peters K. A. Chemical Castration: an alternative to incarceration // Duquesne law review, 1992–1993, Vol. 31:307, p. 313.*

prieš vaikus padarymą, kartu jis turėtų būti gydomas nuo psichikos sutrikimo – pedofilijos. Lietuvos teismų praktikoje *pedofilai* nepripažįstami nepakaltinamais, nes manoma, kad jie gali kontroliuoti savo seksualinį elgesį. Jie paprastai nepripažįstami ir ribotai pakaltinamais.³⁶ Manoma, kad jei nenustatoma kokių nors kitų papildomų psichikos sutrikimų, asmuo yra pakaltinamas. Tokių teismų ir psichiatrų požiūrį³⁷ į pedofilus, kai neužtenka vien pedofilijos psichikos sutrikimo (kodas F 65.4), bet reikia nustatyti papildomų psichikos sutrikimų, kaip pripažįsta ir patys straipsnio autoriaus kalbinti psichiatrai, lemia ir visuomenės nuomonė, kuri yra itin negatyvi tokių asmenų atžvilgiu.

Jei vis dėlto pedofilas dėl jam diagnozuotos pedofilijos būtų pripažintas ribotai pakaltinamu, už mažamečio tvirkimą (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau vadinama – BK) 153 str.), remiantis BK 18 str. 2 d., jis galėtų būti švelniau baudžiamas arba atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, jam galėtų būti taikomos priverčiamosios medicinos priemonės. Taigi BK numato alternatyvas: pedofilą švelniau bausti arba atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės, arba priverstinai gydyti. Ribotai pakaltinamas pedofilas, išžaginęs mažametį (BK 149 str. 4 d.) arba seksualiai prievartavęs mažametį (BK 150 str. 4 d.), remiantis BK 18 str. 3 d., gali būti tik švelniau baudžiamas. Taigi sunkius ir labai sunkius nusikaltimus prieš vaikus padaręs pedofilas gali būti *tik baudžiamas*, o ne gydomas. Kaip minėta, lytinių nusikaltimų prieš vaikus prevencijos požiūriu vien baudimas yra neefektyvus, jis turi būti derinamas su gydymu. Tokia logiška išvada darytina ir dėl jau minėto pedofilų padaromų lytinių nusikaltimų prieš vaikus pobūdžio – psichinis sutrikimas ir neteisėta, baudžiamąją atsakomybę užtraukianti veika. Būtų tikslinga papildyti BK 18 str. 3 d. ir numatyti, kad asmuo, padaręs sunkų ar labai sunkų nusikaltimą ir teismo pripažintas ribotai pakaltinamu, atsako pagal baudžiamąjį įstatymą, tačiau jam bausmė gali būti švelninama remiantis BK 59 str. ir jam gali būti taikomos priverčiamosios medicinos priemonės.

Apibendrinus, pagal Lietuvoje galiojančius teisės aktus *pedofilui, pripažintam ribotai pakaltinamu*, už nesunkų nusikaltimą – mažamečio asmens tvirkimą

³⁶ Vilniaus apygardos teismo byloje mažametės seksualinį prievartavimą ir išžaginimą padaręs nepilnametis teismo buvo pripažintas ribotai pakaltinamu ne todėl, kad jis pedofilas (tai ir nebuvo aiškiniama), o dėl konstatuoto organinio asmens sutrikimo. Baudžiamoji byla Nr. 1-97-09.

³⁷ Medicininį nepakaltinamumo ir riboto pakaltinamumo kriterijų konstatuoja psichiatrai.

nimą – gali būti taikoma nesavanoriška *cheminė kastracija* (kaip priverčiamoji medicininė priemonė). Už sunkiausių lytinius nusikaltimus prieš vaikus – išžaginimą ir seksualinį prievartavimą ribotai pakaltinamam asmeniui gali būti skiriama tik švelnesnė bausmė.

Kadangi ribotai pakaltinamas asmuo, padaręs sunkų ir labai sunkų nusikaltimą, iš esmės yra pakaltinamas, tik jo gebėjimas suvokti savo veiksmų pavojingumą ir juos valdyti yra sumažėjęs, jam taikytina bendroji baudžiamoji atsakomybė. Tačiau dėl asmens riboto pakaltinamumo ji gali būti švelninama. Norėtume atkreipti dėmesį, kad šiame straipsnyje siūlomuose BK 18 str. 3 dalies pakeitimuose siekiama nustatyti tokią tvarką, kai ribotai pakaltinamam asmeniui priverčiamosios medicinos priemonės gali būti skiriamos ir kartu su bausme. Pažymėtina, kad tokia nuostata yra Rusijoje, kurios Baudžiamojo kodekso 22 str. numato, kad „pakaltinamas asmuo, kuris darydamas nusikaltimą dėl psichikos sutrikimo ne visiškai galėjo suprasti savo veiksmų (neveikimo) faktinį pobūdį ir visuomeninį pavojingumą arba ne visiškai galėjo valdyti savo veiksmus, traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Į psichinį sutrikimą, nešalinantį pakaltinamumo, teismas atsižvelgia skirdamas bausmę ir jis gali būti pagrindas paskirti priverčiamąsias medicinos poveikio priemones“.³⁸ Kokias priemones teismas taikys, – ar tik švelnesnę bausmę, ar ir švelnesnę bausmę ir priverčiamąsias medicinos priemones, – priklausytų nuo nusikaltimo pavojingumo pobūdžio ir laipsnio, asmens, padariusio nusikaltimą, psichikos sutrikimo sunkumo, ir kitų bylos aplinkybių. Asmuo, kuris padarė sunkų ar labai sunkų lytinį nusikaltimą prieš vaiką ir kuris pripažįstamas ribotai pakaltinamu, pavyzdžiui, dėl asmenybės sutrikimų, tačiau nėra pedofilas, galėtų būti tik švelniau baudžiamas. Įkalinimo įstaigoje jam galėtų būti taikoma terapijos programa asmenims, padariusiems lytinius nusikaltimus prieš vaikus SeNAT.³⁹ Asmuo, padaręs sunkų ir labai sunkų

³⁸ Šią nuostatą Rusijos baudžiamojo kodekso komentarų autoriai aiškina taip: „ribotas pakaltinamas gali būti kaip pagrindas nustatant nuteistojo laisvės atėmimo bausmę laikymo įkalinimo įstaigoje režimą, paskyrus priverčiamąsias medicinos poveikio priemones, skiriamas su bausmė“; „teismas gali kartu su bausme, taip pat atleidęs nuo baudžiamosios atsakomybės, paskirti priverčiamas medicinos poveikio priemones“. Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации. Под ред. А. В. Наумова. Москва, 1999, р. 90; Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации. Под ред. Ю. И. Скуратова. Москва, 1999, р. 33.

³⁹ Plačiau žr. šio straipsnio skyriuje „Asmenų, padariusių lytinius nusikaltimus prieš vaikus, reabilitacija Lietuvos įkalinimo įstaigose“.

lytinį nusikaltimą prieš vaiką, pripažintas ribotai pakaltinamu ir kuriam diagnozuota pedofilija, atsižvelgiant į visas bylos aplinkybes, nusikaltimo pavojingumą visuomenei, galėtų būti ir baudžiamas, ir gydomas. Jei baudimas skiriamas kartu su gydymu, gydymas turėtų būti taikomas įkalinimo vietose esančiose psichiatrijos įstaigose.⁴⁰

Asmuo, padaręs sunkų ir labai sunkų lytinį nusikaltimą prieš vaiką *ir pripažintas nepakaltinamu*, kai jam diagnozuota pedofilija, turėtų būti priverstinai gydomas (taip pat ir vaistais, slopinančiais iškrypusį lytinį potraukį).

Nors asmeniui taikoma cheminė kastracija yra medicininė priemonė, pagal žmogaus teises varžantį pobūdį ji prilygsta bausmei,⁴¹ todėl tokios priemonės taikymas itin opus žmogaus teisių požiūriu. Kaip minėta, Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą numato, kad *cheminė kastracija* gali būti taikoma *tik asmeniui sutikus*, o priverčiamosios medicinos priemonės pagal BK taikomos neatsižvelgus į asmens, kuriam jos taikomos, valią. Kaip minėta, remiantis galiojančio BK nuostatomis, cheminė kastracija pedofilams galima už mažamečio asmens tvirkinimą, tai yra už nesunkų nusikaltimą, tačiau dėl ypatingo cheminės kastracijos pobūdžio (tai ir gydymo priemonė, žmogaus teises varžančiu pobūdžiu prilygstanti bausmei), ji turėtų būti taikoma išimtiniais atvejais, tai yra tik už sunkius ir labai sunkius lytinius nusikaltimus, siekiant apsaugoti visuomenę ir potencialias aukas. Kokias gydymui skirtas priemones taikyti, sprendžia gydytojai psichiatrai ir endokrinologai. Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatyme turėtų būti įtvirtinta nuostata, kad medikamentai, skirti iškrypusiam lytiniam potraukiui slopinti, gali būti skiriami tik paciento sutikimu, išskyrus atvejus, kai padarytas sunkus ar labai sunkus lytinis nusikaltimas ir asmeniui diagnozuota pedofilija ar kitoks psichikos sutrikimas, dėl kurio asmuo negali ar ne visiškai gali kontroliuoti savo lytinio potraukio.

Lytinius nusikaltimus padariusių asmenų *nesavanoriškas* gydymas psichiatrinėje ligoninėje, kaip lytinių nusikaltimų prevencijos būdas, numatytas ir JAV,

⁴⁰ Psichiatrijos skyrius yra laisvės atėmimo vietų ligoninėje, esančioje Vilniuje. Pasak straipsnio autoriaus kalbintų Kalėjimo departamento darbuotojų, psichiatras turėtų būti kiekvienoje įkalinimo įstaigoje, tačiau dėl lėšų stygiaus ir specialistų stokos dabartiniu metu Lietuvos įkalinimo įstaigose yra tik trys psichiatrai – du laisvės atėmimo vietų ligoninės psichiatrijos skyriuje ir vienas Lukiškių kalėjime.

⁴¹ Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą pažymėjo, kad asmenys be sutikimo hospitalizuojami psichiatrinėje ligoninėje. Preventyvus gydymas be asmens sutikimo laikomas asmeniui taikoma baudžiamąja priemone.

vadinamuosiuose seksualiai smurtinių pažeidėjų įstatymuose. Šie įstatymai paprastai taikomi seksualiniams sadistams ir pedofilams. Gydymas psichiatrinėje ligoninėje taikomas atlikus bausmę. Paprastai numatomos tokios priverstinio gydymo sąlygos:⁴²

1. asmuo turi būti padaręs seksualinės prievartos nusikaltimą;
2. asmuo turi psichikos sutrikimą – „asmenybės sutrikimą“. Nustatyti visiško negalėjimo kontroliuoti save nebūtina, užtenka, kad asmeniui sunku kontroliuoti savo lytinį elgesį ir dėl to jis gali daryti smurtinius lytinius nusikaltimus;
3. asmens psichinė būseną gali lemti tai, kad jis darys naujus smurtinius lytinius nusikaltimus.

Apibendrinus pažymėtina, kad priverstinė cheminė kastracija Lietuvoje galėtų būti taikoma išimtiniais smurtinių lytinių nusikaltimų atvejais, kurie nulėmė patologinio negalėjimo kontroliuoti savo lytinį potraukį.

ASMENŲ, PADARIUSIŲ LYTINIUS NUSIKALTIMUS PRIEŠ VAIKUS, REABILITACIJA, PREVENČINĖS PRIEMONĖS, TAIKOMOS LIETUVOS ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE

Kita svarbi lytinius nusikaltimus padariusių asmenų gydymo galimybė – gydymas ir rehabilitacija įkalinimo (arba kitose specializuotose uždaroje) įstaigoje. Remiantis Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2006 m. pradžioje surinktais duomenimis, pataisos įstaigoje anuomet atliko bausmę 170 asmenų, nuteistų pagal BK 149 str. 3 ir 4 d., 150 str. 3 ir 4 d., 151 str. 2 d., 153 str.⁴³

Pagal Bausmių vykdymo kodekso 3 skirsnio⁴⁴ ir Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių 25 skyriaus⁴⁵ nuostatas, laisvės atėmimo vietose turi būti vykdomos nuteistųjų socialinės rehabilitacijos programos. 2008 m. balandžio 24 d. Vyriausybės nutarimu buvo patvirtinta Nacionalinė smurto prieš vaikus pre-

⁴² Graeber A. C., McKune V. Lile and the constriction of constitutional protection for sexual offenders // *The Review of litigation*, 2004, Vol. 23:1, p. 142–143; Alfano A. Massachusetts' civil commitment statute and Megan's law: is Massachusetts' legislation protecting communities from violent sexual offenders or simply providing with a false sense of security // *Criminal and civil confinement*, 2007, Vol. 33:577, p. 588.

⁴³ Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005–2007 metų programos priemonių vykdymo. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos.

⁴⁴ Bausmių vykdymo kodeksas // *Žin.*, 2002, Nr. 73-3084.

⁴⁵ Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės // *Žin.*, 2003, Nr. 76-3498.

vencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 metų programa. Remiantis minėtu Vyriausybės nutarimu, Kalėjimų departamentas užsakė sukurti specialią terapijos programą asmenims, įvykdžiusiems seksualinius nusikaltimus prieš vaikus. Jai suteiktas SeNAT pavadinimas. Ši programa jau dvejus metus taikoma Alytaus ir Pravieniškių 2-uosiuose pataisos namuose. Programa SeNAT remiasi kognityvios elgesio terapijos principais: siekiama keičiant mąstymo schemas keisti nusikaltusių asmenų elgesį. Programą įkalinimo įstaigoje vykdo psichologai, nuteistieji programoje dalyvauja savanoriškai, užsiėmimai vyksta grupėmis. Kalėjimų departamentas įsigijo seksualinės rizikos vertinimo metodiką SVR-20 ir organizuoja laisvės atėmimo vietų ir pataisos inspekcijų psichologinių tarnybų specialistų mokymus. Be to, atliekamas asmenų, nuteistų už seksualinės prievartos nusikaltimus prieš vaikus, įvertinimas pagal STATIC-99 metodiką.

Pažymėtina, kad įkalinimo įstaigose trūksta psichologų, ypač klinikinių psichologų. Iš viso įkalinimo įstaigose Lietuvoje dirba 33 psichologai, iš jų tik 3 klinikiniai psichologai. Lietuvos įkalinimo įstaigose dirba tik 3 psichiatrai. Manytume, kad reikia stiprinti teikiamą terapinę psichologinę pagalbą nuteistiesiems, plečiant psichologines tarnybas įkalinimo įstaigose, pritraukiant daugiau klinikinių psichologų bei psichiatrų, kurie dirbtų prevencinį darbą su lytinius nusikaltimus prieš vaikus padariusiais asmenimis.

SPECIALUS LYTINIUS NUSIKALTIMUS PADARIUSIŲ ASMENŲ REGISTRAS KAIP PREVENCINĖ LYTINIŲ NUSIKALTIMŲ PRIEŠ VAIKUS PRIEMONĖ

1947 m. JAV Kalifornijos valstija tapo pirmąja, kuri pradėjo registruoti lytinius pažeidimus padariusius asmenis. Lytiniai pažeidėjai turi registruotis bent kartą per metus arba kai pasikeičia tam tikri jų registracijos duomenys. Be to, 1996 m. priėmus Kalifornijos *Megan's* įstatymą piliečiai informaciją apie lytinius pažeidėjus galėjo gauti paskambinę telefonu ar apsilankę atitinkamoje institucijoje ir ten susipažinę su duomenimis. Nuo 2004 m. už kai kuriuos lytinius pažeidimus nuteisti asmenys skelbiami viešai Teisingumo departamento interneto tinklalapyje.⁴⁶

Remiantis Kalifornijos baudžiamojo kodekso 290.46 str., interneto tinklalapyje lytiniai pažeidėjai skiriami į dvi grupes. Pirma, „tikslaus adreso“ gru-

⁴⁶ Žr. <http://www.meganslaw.ca.gov>

pė: jai priskiriami už sunkiausius lytinius pažeidimus, tarp jų ir už prievartinius seksualinius veiksmus, taip pat, kai seksualiai išnaudojamas asmuo iki 14 metų amžiaus, nuteisti asmenys. Pirmai grupei priklausančių asmenų adresas konkrečiai nurodomas interneto tinklalapyje. Antroje „pašto indekso“ grupėje yra už lengvesnius nei pirmos grupės lytinius pažeidimus nuteisti asmenys. Į šią klasifikacinę grupę patenkančių lytinių pažeidėjų duomenys pateikiami nurodant pašto indeksą ar regioną, bet nenurodant konkretaus adreso. Šiame interneto tinklalapyje lytinių pažeidėjų galima ieškoti remiantis įvairiais kriterijais: pagal vardą, adresą, miestą, pašto indeksą, apygardą, parką, mokyklą. Per 2008 m. šį interneto tinklalapį aplankė 6,5 milijono vartotojų, buvo pateikta daugiau kaip 151 milijonas paklausimų. Lytiniai pažeidėjai, kurie nepatenka nei į pirmąją „tikslaus adreso“, nei į antrąją „pašto indekso“ grupę, nenurodomi minėtame interneto tinklalapyje, tačiau taip pat turi registruotis. Teisėsaugos institucijos naudojasi panašia kaip ir gyventojams prieinama lytinių pažeidėjų baze, tačiau teisėsaugos institucijoms prieinamos ir papildomos paieškos galimybės (pavyzdžiui, pažeidėjo gimimo data). Kalifornijos Teisingumo departamentas teikia ir mokamą paslaugą, kuria naudojasi darbdaviai, organizacijos, verslo įmonės – jų prašymu patikrinami asmenų sąrašai dėl galimų lytinių pažeidimų. Šiuo metu visos JAV valstijos turi į *Megan's* įstatymą panašius teisės aktus.

Literatūroje nurodoma, kad per pastaruosius dešimtmečius pastebėta tendencija lytinius nusikaltimus padariusius asmenis išskirti iš kitų nusikalstamas veikas padariusių asmenų. Greičiausiai tokio išskyrimo pagrindas yra kartu vartojama psichologinė ir fizinė prievarta prieš auką ir tam tikra visuomenėje kylanti panika. Tokių įstatymų, kokie priimti JAV, atsiradimą pirmiausia lėmė prievarta ne prieš suaugusiuosius, bet prieš vaikus. Pažymėtina, kad lytinių nusikaltimų išskyrimas lėmė ir lytinius nusikaltimus padariusių asmenų konstitucinių teisių ribojimus (pavyzdžiui, teisės į privataus gyvenimo gerbimą).⁴⁷

Dabar Lietuvoje egzistuoja bendras Įtariamųjų, kaltinamųjų ir teistų asmenų žinybinis registras, tvarkomas Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos. Šiame registre kaupiami duomenys apie asmenis nuo ikiteisminio tyrimo pradžios iki teistumo išnykimo, jame nėra informacijos apie asmens gyvenamąją vietą, kurią teisėsaugos institucijos gali sužinoti Gyventojų registre, jei asmuo

⁴⁷ Graeber A. C., McKune V. Lile and the constriction of constitutional protection for sexual offenders // *The Review of litigation*, 2004, Vol. 23:1, p. 139.

yra deklaravęs gyvenamąją vietą. Apie asmens, atlikusio laisvės atėmimo bausmę, gyvenamąją vietą laisvėje policiją informuoja įkalinimo įstaiga, rašydama pranešimą apie asmens paleidimą iš laisvės atėmimo vietos ir apie tai, kur jis ketina gyventi.⁴⁸

Valstybinė asmens duomenų apsaugos inspekcija,⁴⁹ atlikusi patikrinimus keliose įkalinimo įstaigose, konstatavo, kad pataisos įstaigos nenurodė pakankamo teisinio pagrindo, kodėl policijai turi būti pranešama apie asmens, visiškai atlikusio laisvės atėmimo bausmę, gyvenamąją vietą. Kadangi žmogaus teisės ir laisvės gali būti ribojamos įstatymu, svarstyтина, ar nereikia įstatymuose įtvirtinti nuostatos dėl policijos informavimo apie asmenų, visiškai atlikusių laisvės atėmimo bausmę, gyvenamąją vietą. Svarstant lytinių nusikaltimų prieš vaikus padariusių asmenų registro įvedimo galimybes, svarbu aptarti jo teisinę prigimtį. Asmens įrašymas į tokį registrą būtų teistumo už lytinius nusikaltimus prieš vaikus, tiesiogiai nesusijusio su baudžiamąja teise, padarinys. Teistumas gali sukelti baudžiamuosius teisinius padarinius (tai susiję su nusikalstamos veikos recidyvu) ir kitus tiesiogiai su baudžiamąja teise nesusijusius teisinius padarinius.⁵⁰ Toks padarinys galėtų būti asmenų, padariusių lytinius nusikaltimus prieš vaikus, įpareigojimas registruotis tam tikrą laiką, nurodyti savo gyvenamosios vietos pasikeitimus. Teistiems asmenims taikomi apribojimai, kurių įvairiuose teisės aktuose ir taip yra nemažai, apsunkina teisto asmens reintegraciją į visuomenę.⁵¹ Abejotina, ar privalomas lytinius nusikaltimus padariusių asmenų registravimasis policijos komisariatuose duotų kokios nors apčiuopiamos prevencinės naudos. Toks registravimasis pareikalautų nemažai papildomų biudžeto lėšų, o prevencinė nauda būtų menka. JAV teisinėje literatūroje nurodoma, kad praktikoje lytinių nusikaltėlių registravimo įstatymai prastai veikia, nes policija paprasčiausiai neturi galimybių sekti kiekvieną asmenį ir stebėti, kaip jis laikosi registravimo reikalavimų.⁵²

Nepritartina siūlymui viešai skelbti apie lytinius nusikaltimus prieš vaikus padariusius asmenis. Nors toks skelbimas greičiausiai nepažeistų teisės nebūti

⁴⁸ Teisinis tokio pranešimo pagrindas – Nuteistųjų paleidimo iš laisvės atėmimo vietų parengiamojo darbo instrukcija // *Žin.*, 2006, Nr. 36-1302.

⁴⁹ Straipsnio autoriaus pokalbis su Valstybinės asmens apsaugos inspekcijos pareigūnais.

⁵⁰ *Piesliakas V.* Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2008, p. 434.

⁵¹ Ten pat, p. 439–444.

⁵² *Alfano A.* Massachusetts' civil commitment statute and Megan's law: is Massachusetts' legislation protecting communities from violent sexual offenders or simply providing with a false sense of security // *Criminal and civil confinement*, 2007, Vol. 33:577, p. 606.

baudžiamam žiauriomis bausmėmis, teisės į privataus gyvenimo gerbimą ir lygiateisiškumo teisės,⁵³ vis dėlto kyla abejonių, ar tokia priemonė būtų efektyvi. Viešas lytinius nusikaltimus prieš vaikus padariusių asmenų registras būtų skirtas tam, kad informuotų apie nepažįstamus galimai pavojingus asmenis, teistus už lytinį nusikaltimą. Tačiau, kaip nurodoma literatūroje, nepažįstami žmonės santykinai kelia menką grėsmę vaikams, o dauguma vaikų yra viktimizuoti asmenų, kuriuos *gerai pažįsta*. Be to, viešas skelbimas nepakeičia asmens, teisto už lytinius nusikaltimus, elgesio ir neapsaugo kitų potencialių aukų kitose, nei seksualinio nusikaltėlio gyvenamoji, vietoje.⁵⁴ Viešas lytinių nusikaltėlių registras gali sukelti ir tokius neigiamus padarinius: lytinius nusikaltimus padarę žmonės gali būti nuolat užpuldinėjami, užgauliojami visuomenės, o tai būtų didelis kriminogeninis veiksnys ir paskata tokiam asmeniui vėl nusikalsti. Lytinį nusikaltimą padaręs ir bausmę atlikęs asmuo būtų ne tik nuolat stigmatizuojamas visuomenės, bet ir pats pradėtų perimti jam visuomenės teikiamą statusą – t. y. toks žmogus pradėtų suvokti save taip, kaip jį vertina visuomenė, ir pradėtų vėl atitinkamai nusikalstamai elgtis (antrinė stigmatizacija). Todėl lytinių nusikaltėlių viešas skelbimas iš esmės prieštarauja jų reabilitacijos tikslams.⁵⁵

Pažymėtina ir tai, kad BK XXI skyrius „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai“ žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui numato labai skirtingas savo pobūdžiu veikas, antai mažamečio asmens išžaginimas (BK 149 str. 4 d.) – labai sunkus nusikaltimas, mažamečio asmens tvirkinimas (153 str.) – nesunkus nusikaltimas. Abejotina, ar viešas nesunkų nusikaltimą (tvirkinamuosius veiksmus) padariusio asmens skelbimas būtų proporcinga lytinių nusikaltimų prevencijos priemonė. Taip pat nemažai problemų keltų ir skelbimas apie nepilnamečius, padariusius lytinius nusikaltimus prieš vaikus.

PAGRINDINĖS NUOSPRENDŽIŲ UŽ SEKSUALINIUS NUSIKALTIMUS PRIEŠ MAŽAMEČIUS TENDENCIJOS LIETUVOJE

Teisės institute atlikto tyrimo metu buvo išanalizuota 30 atsitiktiniu būdu parinktų apylinkės ir apygardos teismų nuosprendžių, kuriuose asmenys buvo nuteisti pagal BK 149 str. 4 d. (mažamečio išžaginimas), 150 str. 4 d. (ma-

⁵³ Ten pat, p. 602–603; *Kunz C. L. Towards dispassionate, effective control of sexual offenders // The American university law review, 1997–1998, Vol. 47:453, p. 467–470.*

⁵⁴ Ten pat, p. 474.

⁵⁵ Ten pat, p. 474–477.

žamečio seksualinis prievartavimas), 153 str. (mažamečio asmens tvirkkinimas). Pažymėtinos tokios bendros tendencijos išanalizuotose bylose:

1. Daugiau nei pusėje analizuotų bylų seksualinį nusikaltimą padaręs asmuo ir mažametis buvo pažįstami:

a) kaltininkas ir auka buvo draugai, bendramoksliai, pažįstami, paprastai bendraamžiai;

b) kaltininkas ir auka buvo šeimos nariai (patėvis ir podukra, tėvas ir sūnus ir pan.);

c) kaltininkas ir auka nebuvo šeimos nariai, bet pažinojo vienas kitą, pavyzdžiui, kaltininkas buvo šeimos draugas ir pan.

2. Daugiau nei pusėje analizuotų bylų lytinio nusikaltimo padarymas buvo susijęs su alkoholinių gėrimų ar kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimu (pavyzdžiui, klijų uostymas).

3. Teismai dažniausiai atsižvelgė į bendruosius bausmės skyrimo pagrindus (BK 54 straipsnis):

a) minimalią laisvės atėmimo bausmę skyrė, kai buvo švelninančių aplinkybių, nevartotas fizinis smurtas, kaltininkas ir auka buvo pažįstami, panašaus amžiaus;

b) griežtesnę bausmę skyrė, kai kaltininkas neigė padarytą nusikaltimą, nusikaltimo metu buvo vartotas fizinis smurtas, veika susidėjo ne iš vieno epizodo.

Šios tendencijos leidžia daryti tam tikras išvadas, susijusias su lytinių nusikaltimų prieš vaikus prevencija:

1. dauguma lytinės prievartos aukų buvo pažįstami, todėl iš esmės nebūtų efektyvus specialus lytinius nusikaltimus padariusių asmenų registras, nes jis skirtas informuoti apie asmenis, nesančius tarp aukos pažįstamų, kurie gali padaryti lytinius nusikaltimus prieš vaikus;

2. lytinių nusikaltimų prieš vaikus padarymą dažnai lemia alkoholinių gėrimų ar kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimas, efektyvesnė nei cheminė kastracija prevencijos priemonė būtų susijusi su alkoholinių gėrimų ar kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo mažinimu, gydymu nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos.

Minimalių laisvės atėmimo terminų didinimas už lytinius nusikaltimus prieš vaikus nėra tinkama priemonė. Ja varžoma teisėjo laisvė geriau individualizuoti ir paskirti teisingą bausmę lytinį nusikaltimą padariusiam asmeniui.

Pažymėtina, kad 2000 m. BK buvo laikomasi pozicijos, kad lytinis prievartavimas yra mažiau pavojingas už išžaginimą dėl išžaginimo padarinių – ga-

limo nėštumo. 2004 m. liepos 5 d. įstatyme, kuriuo buvo pakeistas BK, išžaginimo ir seksualinio prievartavimo pagrindinių sudėčių sankcijos buvo suvienodintos – numatytas laisvės atėmimas iki septynerių metų, tuo tarsi konstatuojant, kad paprastas išžaginimas ir paprastas seksualinis prievartavimas savo pavojingumu vienodi. Priėmus baudžiamąjį politinį sprendimą, kad seksualinio prievartavimo pavojingumas prilygsta išžaginimo pavojingumui, svarstyti na galimybė suvienodinti visas (o ne tik pagrindinių sudėčių) išžaginimo ir seksualinio prievartavimo sankcijas.

Kartu atkreiptinas dėmesys į ketinimus griežtinti sankciją už tvirkinamuosius veiksmus. Pabrėžtina, kad buitinė tvirkinamųjų veiksmų samprata skiriasi nuo teisinės tvirkinamųjų veiksmų sampratos. Teisiškai, remiantis BK, tvirkinamiesiems veiksams nepriskiriamas lytinis santykiavimas, oralinis, analinis ar kitoks vaginaliniam, oraliniam, analiniam santykiavimui prilyginamas fizinis kontaktas. Tvirkinamieji veiksmai paprastai pasireiškia intelektualiai. Fizinis tvirkinamųjų veiksmų pobūdis negali pasireikšti fiziniu kontaktu, savo intensyvumu atitinkančiu vaginalinį, oralinį ar analinį santykiavimą.⁵⁶ Todėl manytume, sankcija už tvirkinamuosius veiksmus yra tinkama, leidžianti, priklausomai nuo tvirkinamųjų veiksmų pobūdžio, teisėjui paskirti tinkamą bausmę.

KITŲ BAUDŽIAMOJO KODEKSO NUOSTATŲ TOBULINIMAS, SIEKIAMT EFEKTYVESNĖS LYTINIŲ NUSIKALTIMŲ PRIEŠ VAIKUS PREVENCIJOS

Lytinius nusikaltimus prieš vaikus padariusių asmenų registras ir viešas skelbimas būtų priemonė, kuria kovojama su šios problemos socialiniais padariniais, o ne priežastimis. Kovoti su lytinio smurto prieš vaikus priežastimis, kaip buvo aptarta šiame tyrime, galima pasitelkiant efektyvius psichologinius terapinius metodus. 2008 m. birželio 12 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė BK pataisas, kuriomis buvo įtvirtinta nauja baudžiamojo poveikio priemonė (BK 67 str. 2 d. 7 punktas). Šios poveikio priemonės turinys – teismo įpareigojimas „*dalyvauti smurtinį elgesį keičiančiose programose asmenis, padariusius nusikalstamas veikas artimajam giminei ar šeimos nariui*“ (BK 72² str.). Ši baudžiamojo poveikio priemonė gali būti skiriama ir kartu su bausme (BK 67 str. 3 d.).

⁵⁶ Plačiau žr. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009.

Manytume, būtina išplėsti minėtos baudžiamojo poveikio priemonės turinį ir numatyti, kad teismas gali įpareigoti dalyvauti ne tik smurtinį, bet ir lytinį elgesį keičiančiose programose. Taip pat būtina išplėsti aukų, kurioms padaromi lytiniai ir smurtiniai nusikaltimai, sąrašą, kitaip tariant, atsisakyti nuostatos, kad įpareigojimas dalyvauti minėtose programose būtų skiriamas tik asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas artimajam giminaičiui ar šeimos nariui.

BK 75 ir 92 str. suteikia teismui teisę asmeniui, nuteistam už nesunkius ar apysunkius nusikaltimus ne daugiau kaip trejiems metams, o nepilnamečiui, nuteistam už tyčinius nusikaltimus ne daugiau kaip ketveriems metams, atidėti bausmės vykdymą. Atidedamas bausmės vykdymą teismas gali paskirti tam tikrų įpareigojimų. Pavyzdžiui, narkomanui suteikiama alternatyva – arba atlikti laisvės atėmimo bausmę, arba gydytis nuo narkomanijos (75 str. 2 d. 6 punktas). Lytinį nusikaltimą padariusiam asmeniui analogiško įpareigojimo nėra. Manytume, tikslinga papildyti įpareigojimų, skiriamų atidedant laisvės atėmimo bausmę, sąrašą, numatant papildomą įpareigojimą – dalyvavimą smurtinį ar lytinį elgesį keičiančiose programose. Pažymėtina, kad įpareigojimai, skiriami atidedant laisvės atėmimo bausmės vykdymą, taip pat gali būti taikomi ir asmenims, kurie lygtinai atleidžiami nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą. Dalyvavimas smurtinį ir lytinį elgesį keičiančiose programose būtų gera lytinių nusikaltimų prieš vaikus prevencinė priemonė, taikoma lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą laikotarpiu. Taip pat tikslinga Bausmių vykdymo kodekse įtvirtintą pareigų, taikomų lygtinai paleistam nuteistajam iš pataisos įstaigos, sąrašą (BVK 157 str. 5 d.) papildyti pareiga – dalyvauti smurtinį ar lytinį elgesį keičiančiose programose.

LYTINIS ŠVIETIMAS, KAIP LYTINIŲ NUSIKALTIMŲ PRIEŠ VAIKUS PREVENCIJOS PRIEMONĖ

Efektyviausia lytinių nusikaltimų prieš vaikus prevencija yra *pirminiame prevencijos lygyje*, kuri iš karto neduoda teigiamų rezultatų. Bet atsižvelgiant į tą faktą, kad pirminė prevencija daugiausia prisideda prie harmoningų visuomeninių santykių vystymo bei konkrečiai skirta ir potencialiai aukai (mokoma, kaip atpažinti lytinės prievartos grėsmę), ir potencialiems pažeidėjams, rodo, kad pačių efektyviausių prevencinių priemonių turime ieškoti būtent pirminės prevencijos lygiu. Kaip nurodo *R. E. Freeman-Longo*, dvidešimt metų dirbęs gydytoju konsultantu seksualinės prievartos srityje, lytinis švietimas (angl. *sex education*) yra pamatinis fenomenas, leidžiantis užtikrinti lytinių nusikaltimų,

ypač lytinių nusikaltimų prieš vaikus, prevenciją.⁵⁷ Autorius teigia, kad visuomenė nepagalvoja, jog lytinis švietimas yra priemonė, skirta užkardyti lytinius nusikaltimus prieš vaikus. Būtent čia ir išryškėja emocionalios kriminalizacijos, siekiančios skuboto ir greito atsako į seksualinės prievartos problemą, ir profesionalios kriminologinės nuomonės, paremtos ilgamete praktika ir tyrimais lytinių nusikaltimų sprendimo srityje, skirtumai. R. E. Freeman-Longo nurodo, kad, dirbant su nepilnamečiais asmenimis, padariusiais lytinius nusikaltimus, paaiškėja, kad dauguma jų neturi tinkamos ir adekvačios informacijos apie žmogaus seksualumą. Paminėtinas faktas, kad 85 proc. programų, skirtų įvairaus amžiaus asmenims, padariusiems lytinius nusikaltimus, gydyti, lytinį švietimą numato kaip sudedamąją terapinio proceso dalį.

Lietuvoje 2007 m. vasario 7 d. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu patvirtinta Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa.⁵⁸ Šios programos prevencinėje dalyje numatyta, kad lytinis išnaudojimas yra viena iš prevencinių sričių, diegiamų ikimokykliniame, priešmokykliniame, pradiniam ir viduriniame ugdyme (20 punktas). Atkreiptinas dėmesys, kad tokia seksualinio smurto prevencija mažai efektyvi dėl tokių priežasčių:

1. Nors Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programoje vartojamos sąvokos „seksualinis vaikų išnaudojimas“, „seksualinė prievarta“, „seksualinis priekabiavimas ir smurtas“, „seksualinis išnaudojimas“, šiai problemai neskirta pakankamai dėmesio. Seksualinės prievartos problemos neišskiriamos iš kitų problemų. Manytume, mokinių švietimas, susijęs su seksualine prievarta, turėtų būti prioritetas. Minėtoje programoje seksualinė prievarta turėtų būti išskiriama atskirais punktais, akcentuojant jos skaudžius padarinius tolesniam vaiko vystymuisi. Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos pagrindu parengtoje metodinėje priemonėje „Vaikų ir jaunimo rengimo šeimai programų rengimas“ yra skyrius, skirtas seksualinei prievartai prieš vaikus,⁵⁹ tačiau seksualinės prievartos problema nagrinėjama tarp daugybės kitų temų ir jos prioritetas gali „pasimesti“. Manytume, tikslinga tobulinant Ren-

⁵⁷ Freeman-Longo R. E. Reducing sexual abuse in America: legislating tougher laws or public education and prevention // New England journal on criminal and civil confinement, 1997.

⁵⁸ Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa // Žin., 2007, Nr. 19-740.

⁵⁹ Ustilaitė S., Gudžinskienė V., Jakučiūnienė D. Vaikų ir jaunimo rengimo šeimai programų rengimas. Mokomoji metodinė priemonė. Vilnius, 2007, p. 102–104; žr. <http://www.smm.lt/ugdymas/docs/programos/SPPC.pdf>

gimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programą ir metodinę priemonę „Vaikų ir jaunimo rengimo šeimai programų rengimas“ įtraukti teisininkus, kriminologus, kurie galėtų suteikti papildomų žinių, siekiant užkardyti seksualinį smurtą prieš nepilnamečius.

2. Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programoje nurodoma, kad programa „*integruojama į atskirus mokomuosius dalykus, nedidinant Bendruosiuose ugdymo planuose nustatytų dalykui skirtų pamokų skaičiaus*“ (31 punktą). Didžiojoje Britanijoje atlikti moksliniai tyrimai dėl lytiškumo ugdymo efektyvumo rodo, kad efektyviausios tos programos, kurioms skiriama atskira pamoka ir akcentuojama pedagogų kompetencijos svarba.⁶⁰ Vilniaus pedagoginiame universitete 2008 m. atliktame tyrime „Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos įgyvendinimo galimybės“ kaip viena rekomendacijų Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijai nurodoma, kad į bendruosius ugdymo planus būtų įtraukta privaloma sveikatos ugdymo pamoka, kuri apimtų visas šiuo metu esančias prevencines ir sveikatinimo programas.⁶¹ Tyrime taip pat nurodoma, kad pusė apklaustų mokyklose dirbančių asmenų atskiros pamokos nebuvimą nurodė kaip problemą, su kuria susiduriama įgyvendinant lytinio ugdymo programą. Į šią rekomendaciją ministerija neatsižvelgė, – tai, mūsų manymu, laikytina dideliu trūkumu kartu ir lytinių nusikaltimų prieš vaikus prevencijos srityje.

3. Pažymėtina, kad metodinės priemonės „Vaikų ir jaunimo rengimo šeimai programų rengimas“ nemaža dalis autorių išreiškia Katalikų bažnyčios mokymą į lytinį vaikų ugdymą (santykiai su katalikiškomis institucijomis net nurodomi šalia autorių pavardžių). Katalikiškas požiūris neretai nesutampa su moderniu pasaulietiniu lytinio ugdymo traktavimu (požiūris į lytinio potraukio valdymą, santuoką ir šeimos modelius, vyriškumo ir moteriškumo sampratą, homoseksualumą). Būtina užtikrinti, jog metodinėje priemonėje apie vaikų lytinį ugdymą būtų išreikšta modernų mokslą atitinkanti pozicija lytiškumo ugdymo klausimu, nesaistoma vienos religijos mokymo. Be to, metodinėje priemonėje bei „Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos įgyvendinimo

⁶⁰ Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos įgyvendinimo galimybės. Tyrimo ataskaita. Vilniaus pedagoginio universiteto tyrimo grupė. Vilnius, 2008. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/kiti/Tyrimo_RSLUprorgama_ataskaita.pdf

⁶¹ Ten pat.

galimybių“ ataskaitoje dirbtinai supriešinamas lytiškumo ugdymas su lytiniu švietimu. Neva iškeliamas vertybinis lytiškumo ugdymo aspektas, o iš tikrųjų jo priedanga nuvertinamas vaikų lytinis švietimas.

IŠVADOS

Apibendrinus straipsnyje išdėstyta mintis, galime teigti, kad viešumoje išsakomos lytinių nusikaltimų prieš vaikus prevencinės priemonės nėra efektyvios. Chirurginės kastracijos negalima taikyti, nes tai tarptautinių standartų neatitinkanti, asmenį luošianti priemonė. Cheminė kastracija, laikantis tų pačių tarptautinių įsipareigojimų, turi būti taikoma paprastai tik asmenis, kuriam ji taikoma, sutikimu. Apie nesavavotišką cheminę kastraciją galime kalbėti tik priverčiamųjų medicinos priemonių kontekstu, kai asmeniui, padariusiam lytinį nusikaltimą prieš vaiką, diagnozuojamas psichinis sutrikimas – pedofilija. Lytinius nusikaltimus padariusių asmenų registras nebūtų efektyvus dėl to, kad registras yra skirtas apsaugoti vaikus nuo asmenų, kurių jie nepažįsta, o lytiniai nusikaltimai prieš vaikus paprastai padaromi asmenų, kuriuos vaikai gerai pažįsta. Kadangi nemažai lytinių nusikaltimų prieš vaikus padaroma jų bendraamžių, itin svarbus tinkamas lytinis švietimas kaip lytinių nusikaltimų prieš vaikus prevencinė priemonė. Taigi galima padaryti šias išvadas:

1. *Chirurginė kastracija* yra asmenį luošianti priemonė, nesuderinama su fundamentinėmis žmogaus teisėmis. Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą teigia, kad *cheminė kastracija* paprastai gali būti taikoma asmeniui sutikus. Vis dėlto manytume, visuomenės saugumo ir potencialių aukų apsaugos interesais nesavavotiškos priverčiamosios medicinos priemonės (BK 98 str.), kurios pasireikštų cheminės kastracijos taikymu asmenims, diagnozavus jiems pedofiliją, galėtų būti pateisinamos tik sunkių ir labai sunkių smurtinių lytinių nusikaltimų atvejais, nulemtų patologinio negalėjimo kontroliuoti savo lytinį potraukį. Tikslinga BK 18 str. 3 d. nuostata pakeisti taip, kad asmeniui, padariusiam sunkų ar labai sunkų nusikaltimą ir teismo pripažintam ribotai pakaltinamam, kartu su bausme būtų galima taikyti priverčiamąsias medicinos priemones. Psichikos sveikatos priežiūros įstatyme turėtų būti įtvirtinta nuostata, kad medikamentai, skirti iškrypusiam lytiniam potraukiui slopinti, gali būti skiriami tik paciento sutikimu, išskyrus atvejus, kai padarytas sunkus ar labai sunkus seksualinis nusikaltimas ir asmeniui diagnozuota pedofilija ar kitoks

psichikos sutrikimas, dėl kurio asmuo negali kontroliuoti savo lytinio potraukio.

2. Vaistai, slopinantys iškrypusį vyrų lytinį potraukį, Lietuvoje nėra kompensuojami. Tai apsunkina cheminės kastracijos, kaip savanoriškos terapinės priemonės, taikymo galimybes.

3. Specialus lytinius nusikaltimus prieš vaikus padariusių asmenų viešas registras, vedamas JAV, prevenciniu požiūriu neefektyvus.

4. Būtina išplėsti baudžiamojo poveikio priemonės, numatytos BK 67 str. 2 d. 7 punkte, turinį, įtvirtinant, kad teismas gali įpareigoti dalyvauti ne tik smurtinį, bet ir lytinį elgesį keičiančiose programose. Tikslinga papildyti įpareigojimų, skiriamų atidedant laisvės atėmimo bausmę, sąrašą (BK 75 ir 92 str.), numatant papildomą įpareigojimą – dalyvavimą smurtinį ar lytinį elgesį keičiančiose programose. Kadangi įpareigojimai, skiriami pilnamečiams asmenims atidedant laisvės atėmimo bausmės vykdymą, skiriami ir asmenims, kurie lygtinai atleidžiami nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą, tai įpareigojimas dalyvauti smurtinį ir lytinį elgesį keičiančiose programose būtų gera prevencinė priemonė, taikoma lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą laikotarpiu. Taip pat tikslinga Bausmių vykdymo kodekse įtvirtintą pareigų, taikomų lygtinai paleistam nuteistajam iš pataisos įstaigos, sąrašą (BVK 157 str. 5 d.) papildyti pareiga – dalyvauti smurtinį ar lytinį elgesį keičiančiose programose.

5. Reikia stiprinti teikiamą terapinę psichologinę pagalbą nuteistiesiems, plėsti psichologines tarnybas įkalinimo įstaigose, pritraukiant daugiau klinikiinių psichologų bei psichiatrų, kurie dirbtų prevencinį darbą su lytinius nusikaltimus prieš vaikus padariusiais asmenimis.

6. Svarbi lytinių nusikaltimų prieš vaikus prevencijos priemonė – tinkamas lytinis švietimas. Lytiniam švietimui turėtų būti skiriama atskira pamoka. Mokinų švietimas, susijęs su seksualine prievarta, turėtų būti prioritetinis uždavinys. Tobulinant Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programą ir metodinę priemonę „Vaikų ir jaunimo rengimo šeimai programų rengimas“, tikslinga įtraukti teisininkus, kriminologus, kurie galėtų suteikti papildomų žinių, siekiant užkardyti seksualinį smurtą prieš nepilnamečius. Metodinėje priemonėje apie vaikų lytinį ugdymą turėtų būti išreikšta modernų mokslą atitinkanti pozicija lytiškumo ugdymo klausimu, nesaistoma kurios nors vienos religijos mokymo.

LITERATŪRA

I. Teisės aktai, jų projektai ir komentarai

1. Europos Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą // Valstybės žinios, 1998, Nr. 86-2393; žr. <http://www.cpt.coe.int/en/documents/ecpt.htm>
2. Gydytojas psichiatras. Teisės, pareigos, kompetencija ir atsakomybė. Sveikatos apsaugos ministro įsakymu patvirtinta Lietuvos medicinos norma MIN 53:2005 // Valstybės žinios, 2005, Nr. 94-3514.
3. Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации. Под ред. А. В. Наумова. Москва, 1999.
4. Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации. Под ред. Ю. И. Скуратова. Москва, 1999.
5. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą // Valstybės žinios, 2006, Nr. 80-3141.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius, 2009.
7. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
8. Lietuvos Respublikos įstatymų projektai Nr. XIP-752, XIP-943-946, XIP-1210.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
10. Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas // Valstybės žinios, 1995, Nr. 53-1290.
11. Nuteistųjų paleidimo iš laisvės atėmimo vietų parengiamojo darbo instrukcija, patvirtinta Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymu // Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1302.
12. Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės, patvirtintos Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu // Valstybės žinios, 2003, Nr. 76-3498 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
13. Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu // Valstybės žinios, 2007, Nr. 19-740.
14. Sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl kompensuojamųjų vaistų sąrašų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 10-253; žr. http://www.vlk.lt/vlk/pag/files/kv/isak49_2009v06.pdf
15. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

II. Mokslinė literatūra

16. *Alfano A.* Massachusetts' civil commitment statute and Megan's law: is Massachusetts' legislation protecting communities from violent sexual offenders or simply providing with a false sense of security // *Criminal and civil confinement*, 2007, Vol. 33:577.
17. *Freeman-Longo R. E.* Reducing sexual abuse in America: legislating tougher laws or public education and prevention // *New England journal on criminal and civil confinement*, 1997.
18. *Graeber A. C., McKune V.* Lile and the constriction of constitutional protection for sexual offenders // *The Review of litigation*, 2004, Vol. 23:1.
19. *Justickis V.* Kriminologija. I dalis. Vilnius, 2001.
20. *Kunz C. L.* Towards dispassionate, effective control of sexual offenders // *The American university law review*, 1997–1998, Vol. 47:453, p. 467–470.
21. *Peters K. A.* Chemical Castration: an alternative to incarceration // *Duquesne law review*, 1992–1993, Vol. 31:307.
22. *Piesliakas V.* Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2008.
23. Psichiatrija. Mokslinis redaktorius A. Dembinskas. Vilnius: 2003.
24. *Rylyk C.* Lest we regress to the dark ages: holding voluntary surgical castration cruel and unusual, even for child molesters // *William & Mary Bill of rights journal*, 2007–2008, Vol. 16:1305.
25. *Russell S.* Castration of repeat sexual offenders: an International comparative analysis // *Houston journal of International law*, 1996–1997, Vol. 19:425.
26. *Ustilaite S., Gudžinskiene V., Jakučiūnienė D.* Vaikų ir jaunimo rengimo šeimai programų rengimas. Mokomoji metodinė priemonė. Vilnius, 2007; žr. <http://www.smm.lt/ugdymas/docs/programos/SPPC.pdf>

III. Teismų praktika

27. *E. ir kiti v. Jungtinė Karalystė*; žr. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=E.%20%7C%20OTHERS&sessionid=42075986&skin=hudoc-en>
28. *K. U. v. Suomija*; žr. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=K.U.&sessionid=42075918&skin=hudoc-en>
29. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai // *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 109-3004.
30. *Stubbings ir kiti v. Jungtinė Karalystė*; žr. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Stubbings%20%7C%20Others&sessionid=42075811&skin=hudoc-en>

31. Vilniaus apygardos teismo nuosprendis. Baudžiamoji byla Nr. 1-97-09.

32. *X and Y v. Nyderlandai*; žr. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=4&portal=hbkm&action=html&highlight=X%20%7C%20Y&sessionid=42075986&skin=hudoc-en>

IV. Kita literatūra ir šaltiniai internete

33. JAV Kalifornijos valstijos Teisingumo departamento interneto tinklalapis; žr. <http://www.meganslaw.ca.gov>

34. Medicininių priemonių taikymas lytinius nusikaltimus padariusiems asmenims kai kuriose Europos valstybėse. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija. Parlamentinių tyrimų departamentas, 2009 12 07.

35. Preparato „Androcur“ charakteristikų santrauka; žr. http://extranet.vvkt.lt/paieska/details.php?id=10984&thislanguage=lang_lt

36. Preparato „Cyproplex“ charakteristikų santrauka; žr. http://extranet.vvkt.lt/paieska/details.php?id=14280&thislanguage=lang_lt

37. Preparato „Depo-provera“ charakteristikų santrauka; žr. http://extranet.vvkt.lt/paieska/details.php?id=13944&thislanguage=lang_lt

38. Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos įgyvendinimo galimybės. Tyrimo ataskaita. Vilniaus pedagoginio universiteto tyrimo grupė. Vilnius, 2008; žr. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/kiti/Tyrimo_RSLUprorgama_ataskaita.pdf

39. Report to the Czech Government on the visit to the Czech Republic carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment or Punishment (CPT); žr. <http://www.cpt.coe.int/documents/czel/2009-08-inf-eng.htm>

Dr. Mantas LIESIS

Law Institute

PREVENTIVE MEASURES IN CASES OF SEXUAL CRIMES AGAINST CHILDREN

Summary

In 2009 in Lithuania after paedophilia scandal the problem of effective preventive measures in cases of sexual crimes against children arose. In the article surgical castration, chemical castration, special registry for people who made sexual crimes are discussed. The author is sceptical about surgical castra-

tion and special registry for the offenders. Surgical castration is inhuman and degrading measure which violates basic human rights. Special registry for the sexual offenders lacks efficiency, does not answer the question why we need separate registry for sexual offenders. The author thinks that chemical castration may be applied in exceptional cases when very dangerous sexual crimes against children happen. Under the Criminal Code of Lithuania the man who has diminished responsibility and made very serious crime may be punished in a more lenient way but no treatment may be imposed to such offender. It is useful to amend these provisions in order we could apply compulsory medical treatment for sexual offenders with diminished responsibility. Also it is useful to complement the provisions of Criminal Code in a way the court could impose the sexual offender to participate in special treatment programs in cases when a punishment is not imposed also in probation cases. Finally the sexual education as one of the most effective preventive measures of sexual crimes is overviewed in Lithuania. The author stresses that current sexual education is based under the norms of Catholic Church which is very influential in Lithuania. The need for the alternative view to sexual education is stressed.

Straipsnis redakcijai įteiktas 2010 m. sausio 20 d.